

KS. ANTONI TRONIŃA
Lublin

PSALM 151 – POETYCKI MIDRASZ DO DZIEJÓW DAWIDA

Religia biblijna zakorzeniona jest w historii zbawczej. Historyczna świadomość autorów Starego Testamentu kazała im cały materiał tradycji umieścić w ramach historii. Dotyczy to nawet materiałów zaczerpniętych z mitologii sąsiadów Izraela, z opowiadań etiologicznych, wyjaśniających zwyczaje czy obrzędy kultowe. Przykłady takiej świadomej historyzacji znajdujemy już w Pięcioksięgu, poczynając od prehistorii biblijnej, poprzez cykl patriarchów aż po wyjaśnienia sensu świąt religijnych. Źródeł owego procesu należy szukać niewątpliwie w przekazach o wybraństwie Izraela, któremu Jahwe okazuje swą życzliwość w konkretnych faktach historycznych. Centralnym wydarzeniem historii świętej stało się przymierze synajskie, a cały zbiór prawodawstwa izraelskiego przypisano Mojżeszowi.

Wynikiem podobnej świadomości historycznej jest przypisanie późniejszej literatury mądrościowej królowi Salomonowi, a skomponowanie wszystkich psalmów kanonicznych – Dawidowi. We wszystkich tych przypadkach owa historyzacja nie jest oczywiście pozbawiona podstaw: Mojżesz był faktycznie twórcą prawodawstwa Izraela i wodzem narodu, a Salomon słynął z mądrości daleko poza granicami swego imperium. Podobnie Dawid jest w najstarszej tradycji opiewany jako niezrównany pieśniarz (1 Sm 16, 14-23; 18, 10; 2 Sm 6), a nawet wynalazca instrumentów muzycznych (Am 6, 5).

Deuteronomistyczne dzieło historyczne wyraźnie stwierdza Dawidowe autorstwo przynajmniej lamentacji nad śmiercią Saula i Jonatana (2 Sm 1, 19-27) oraz Abnera (3, 33-34). Wśród materiałów dołączonych do Ksiąg Samuela znajdujemy ponadto długą pieśń dziękczynną przypisaną Dawidowi i włączoną do zbioru Psalterza (2 Sm 22 = Ps 18). „Ostatnie słowa Dawida” (2 Sm 23, 1-7) nazywają tego władcę pieśniarzem Izraela¹. Kryteria filologiczne nie sprzeci-

¹ Zwrot *ne'im zemirot jisra'el* różnie jest tłumaczony; zob. aparat krytyczny w komentarzu J. Łacha (*Księgi Samuela*. Poznań 1973 s. 492).

wiąją się tej tradycji, datując te wszystkie utwory na czasy tworzenia się monarchii izraelskiej.

Dzieło kronikarskie wykazuje szczególne zainteresowanie postacią króla Dawida i czyni z niego organizatora służby liturgicznej, a zwłaszcza śpiewu świątynnego. Relacjonując złożenie arki przymierza w Jerozolimie, przytacza kronikarz kompozycję utworów Psałterza (Ps 105, 1-15; 96; 106, 1. 47 n.), które z nakazu Dawida miały być śpiewane w liturgii „przez Asafa i jego braci” (1 Krn 16, 7). Obok nich wymienia też Hemana i Jedutuna, „imiennie wyznaczonych, by wielbili Jahwe śpiewem: Miłosierdzie Jego na wieki!” (16, 41)². Powyższe imiona lewickie powtarzać się będą w tytułach psalmów, stanowiąc dowód wiązania przez tradycję całego zbioru Psałterza z osobą króla Dawida³.

Interesującym świadectwem tendencji do „uhistorycznienia” Księgi Psalmów, a ściślej – przypisania jej w całości Dawidowi, są wprowadzenia historyczne, jakie spotykamy w hebrajskich tytułach trzynastu psalmów. Celem tych wyjaśnień biograficznych było połączenie treści danego utworu z konkretnymi wydarzeniami z życia Dawida, zwłaszcza z okresu jego młodości, gdy doznawał prześladowań od Saula⁴.

Grecki przekład Siedemdziesięciu jest przykładem dalszego procesu historyzacji Psałterza. Gdy tekst masorecki wiąże z imieniem Dawida 73 psalmy, to Septuaginta dodaje do nich dziesięć dalszych (Ps 33; 43; 67; 91; 93-99 i 104). Grecki tłumacz wprowadza przy tym kolejne „wyjaśnienia”, zaczerpnięte z dzieła deuteronomistycznego⁵. Chociaż Psałterz grecki wiąże kilka psalmów z imionami ostatnich proroków, Aggeusza i Zachariasza, to jednak u schyłku epoki Starego Testamentu powszechne było przekonanie o Dawidowym autorstwie całego Psałterza.

Przekonanie to przejęła później tradycja judaistyczna, a za nią kościelna. Ciekawym świadectwem tej tradycji jest również tekst umieszczony w qumrańskim zwoju psalmów z jedenastej groty, a zatytułowany przez wydawcę „utwory Dawidowe”⁶. Zapewne w nawiązaniu do 1 Krl 5, 9-14, gdzie mowa o twórczo-

² Często w Psałterzu inwokacja liturgiczna – zob. zwłaszcza Ps 136.

³ Szerzej na ten temat pisze J. Becker (*Wege der Psalmenexegese*. Stuttgart 1975 s. 99-111. SBS 78).

⁴ Tytuły te świadczą, że w Izraelu historię ujmowano jako „kanon”, tzn. wzorzec dla każdej generacji wierzących: winni oni dostosować dane tradycji do własnego życia. Por. B. C h i l d s. *Psalms Titles and Midrashic Exegesis*. „Journal of Semitic Studies” 16:1971 s. 137-150.

⁵ Na przykład tytuł Ps 142/143 brzmi w wersji greckiej: „Psalm Dawida, gdy był prześladowany przez syna”; Ps 143/144: „Psalm Dawida, dotyczący Goliata”. Zob. też A. P i e t e r s m a. *David in the Greek Psalms*. „Vetus Testamentum” 30:1980 s. 213-226.

⁶ Zob. W. H. B r o w n l e e. *The Significance of „David's Compositions”* „Revue de

ści Salomona, przypisano tu Dawidowi nie tylko autorstwo całego Psalterza, ale nadto ogromną liczbę różnego rodzaju pieśni liturgicznych. Oto przekład tego dokumentu (11QPsaDavComp):

Dawid syn Jessego był mądrym (*hakam*), był światłem jak światło słońca, gruntownie wykształconym i doskonałym na wszystkich swych drogach wobec Pana i ludzi; a Jahwe udzielił mu ducha głębi i oświecenia.

Napisał on: psalmów trzy tysiące sześćset;

pieśni do śpiewania przy ołtarzu codziennych całopaleń ustawicznych, na każdy dzień roku: trzysta sześćdziesiąt cztery;

z okazji ofiar sobotnich – pięćdziesiąt dwie pieśni;

z okazji ofiar przy nowiu księżyca na wszystkie dni zgromadzeń i na dzień Pojednania – trzydzieści pieśni.

Wszystkich pieśni, które ułożył jest więc czterysta czterdzieści sześć. Nadto pieśni z towarzyszeniem instrumentów dla udręczonych – cztery. Całość obejmuje cztery tysiące pięćdziesiąt [utworów]. To wszystko ułożył on w duchu proroczym, który został mu dany przed obliczem Najwyższego⁷

Przytoczony tekst dowodzi, iż w okresie „międzytestamentalnym” całkiem serio przyjmowano Dawidowe autorstwo całego Psalterza. Najstarszym świadectwem kanonicznym tego przekonania jest 2 Mch 2, 13: „W pismach i pamiętnikach Nehemiasza⁸ opowiedziano [...], jak zakładając bibliotekę, zebrał on księgi dotyczące królów i proroków, i [księgi] Dawida i listy królów dotyczące ofiar [...]” Można tu jeszcze dodać wzmiankę z 4 Mch 18, 15, należącej do kanonu aleksandryjskiego. Dawid nazwany tam został „hymnografem” Otóż to określenie, zaczerpnięte od Filona, oznacza nie tylko pieśniarza (ὑμνοθέτης) jako kompozytora psalmów; wyraża ono przekonanie, że Dawid osobiście spisał ich tekst⁹

Późnym księgom mądrościowym przypisano autorstwo Salomonowe (Koh, Mdr). Powstaje pytanie: czy istniały również pseudonimiczne utwory Dawida? W kanonicznym Psalterzu nie mamy do czynienia z pseudonimią. Tytuły, a zwłaszcza wprowadzenia historyczne do psalmów są wyrazem dążności do ożywienia treści anonimowego utworu i osadzenia go w historii Dawida. Inaczej ma się rzecz z pozakanonicznym Ps 151. Jego tytuł w wersji greckiej i łacińskiej mówi: „Ten psalm został napisany własnoręcznie (ιδιόγραφος) przez

Qumran” 9:1966 s. 569-574.

⁷ Facsimile tekstu zob. J. A. Sanders. *Discoveries in the Judean Desert. IV: The Psalms Scroll of Qumran Cave 11*. Oxford 1965 pl. XVI.

⁸ Apokryf znany autorowi 2 Mch, piszącemu ok. 130 roku, a więc zapewne znacznie starszy.

⁹ To samo przekonanie wyrażają wielokrotnie księgi Nowego Testamentu, np. Mt 22, 43; Łk 20, 42; Dz 1,16; 2, 25. 34; Rz 4, 6; 11, 9; Hbr 4, 7.

Dawida, lecz stoi poza liczbą” Termin ἰδιόγραφος nie powtarza się więcej w Septuagincie; żaden z tekstów kanonicznych nie rości sobie pretensji, by go uważać za autentyczne pismo Dawida. Dalszy ciąg tytułu precyzuje okoliczności napisania utworu: „Gdy zwyciężył Goliata w pojedynku” Partykuła ὅτε nawiązuje do wprowadzeń historycznych w kanonicznym Psalterzu, a imię Goliata pojawia się w greckim tytule Ps 143/144. O zwycięstwie nad Filistynem mówi jednak dopiero zakończenie naszego psalmu (w. 6-7), podczas gdy cały jego ton dotyczy tajemnicy wybraństwa Dawida i jego namaszczenia. Przyjrzyjmy się jego treści według wersji greckiej, na której oparte są starożytne przekłady syryjski i łaciński:

¹ Najmniejszy byłem wśród moich braci
i najmłodszy w domu ojca mego;
pasalem owce ojca mego.

² Ręce moje uczyniły flet,
palce moje grały na psalterium.

³ A któż wystawi Pana mego:
On jest Panem, On wysłucha!

⁴ On posłał anioła swego
i zabrał mnie od owiec ojca mego
i namaścił mnie olejem namaszczenia swego.

⁵ Bracia moi byli piękni i potężni,
lecz nie w nich upodobał Pan sobie.

⁶ Wyszędłem naprzeciw cudzoziemca,
a on mnie przeklinał swymi bożkami.

⁷ Lecz ja wyrwałem mu miecz, odciąłem mu głowę
i zdjąłem hańbę z synów Izraela!

Widać wyraźnie, że treść utworu jest niespójna, a ostatnie dwa wersety wydają się doczepione sztucznie. Gdy chodzi o jego strukturę literacką, od dawna zwracano uwagę na dwuczęściowy układ¹⁰. Podział jednak na dwie równe strofy (w. 1-3 i 4-7) nie zadowala, gdyż wprowadza cesurę w miejscu mało oczywistym¹¹. Otóż pomocą w rekonstrukcji tekstu jest końcowy utwór zwoju psalmów z jedenastej groty w Qumran. Utwór ten nosi tytuł hebrajski: „Alleluja, Dawida, syna Jessego”. Wydawca tekstu, J. A. Sanders¹², rozpoznał w nim rozbudowaną wersję hebrajską Ps 151 z dodaną na końcu (podobnie jak

¹⁰ Zob. J. S t r u g n e l l. *More Psalms of „David”* „Catholic Biblical Quarterly” 27:1965 s. 207-216.

¹¹ Trzykrotnie użyty zaimek αὐτός każe łączyć w. 3b i 4a.

¹² Jw. s. 54-64.

w greckim i syryjskim) aluzją do zwycięstwa nad Goliatem. Choć stan tekstu nie pozwala na bezsporny przekład, jego ogólna treść jest dobrze zrozumiała.

Ostatnie dwie linie rękopisu, mówiące o spotkaniu z Filistynem, oddzielone są akapitem od poprzedniego utworu, który znajduje odpowiednik w greckim Ps 151, 1-5. Wspólne tematy obu wersji to Dawid jako pasterz, jego instrumenty muzyczne, wreszcie wybór i namaszczenie na króla. Wersja hebrajska jest bardziej wypracowana; można w niej nawet dostrzec pewien rodzaj inkluzji: czasownik „ustanowił mnie” (*wjśjmnj*) oraz mesjańskie określenie władcy (*moszel*) występuje na początku i na końcu pieśni. Ojciec ziemski ustanowił Dawida pasterzem swej trzody, natomiast Jahwe zabrał go od trzody i uczynił królem swego ludu.

Cały ten utwór trafnie określił jego wydawca jako poetycki midrasz do 1 Sm 16, 1-13. Opowiadanie biblijne o wyborze najmłodszego spośród synów Jessego na króla w Izraelu domagało się uzupełnienia. Centralne zdanie perykopy przykuwało szczególnie uwagę czytelnika: „Jahwe patrzy na serce” (1 Sm 16, 7). Ponieważ tekst biblijny nie mówi, co dostrzegł Pan w sercu Dawida, midrasz uznał za stosowne uzupełnić tę lukę¹³: Dawid, choć niepozorny wyglądem, miał w sercu pragnienie oddania chwały Bogu. Skrócenia, dokonane w tekście greckim i syryjskim psalmu, sprawiły, że wiersz 3 stał się niezrozumiały i zagubił istotną myśl zawartą w tekście hebrajskim z Qumran. Czas więc przedstawić przekład oryginału hebrajskiego:¹⁴

¹ Najmniejszy byłem wśród braci moich
i najmłodszy wśród synów mego ojca.
On ustanowił mnie pasterzem swych owiec
i dozorcą swoich kóz.

² Moje ręce uczyniły flet,
a moje palce cytrę,
i oddawałem chwałę Jahwe.

³ Mówiłem sobie w duszy:
Góry nie mogą dać Mu świadectwa
ani pagórki Go objawić,
ani gałęzie drzew – Jego słów,
ani trzody – Jego czynów.
Któż zatem objawi to, co On powiedział,
i któż wypowie dzieła Pana?
Bóg widzi wszystko¹⁵ i wszystko słyszy;

¹³ Tamże s. 56.

¹⁴ Jest on zawarty w XVIII kolumnie zwoju psalmów z jedenastej groty (linie 4-14), poprzedzony kanonicznym Ps 134, 1-3 i zaopatrzony tytułem: „Alleluja, Dawida, syna Jessego”.

¹⁵ Hebrajski zwrot: *hkwl r'h 'lwh* niektórzy tłumaczą: „widzi Bóg wszystkiego” (por. Syr 33, 1; 45, 23; 50, 22), co jednak jest błędne z punktu widzenia składni. Cały w. 3 jest trudny w

On też wysłuchał.

⁴ On posłał swego proroka, aby mnie namaścił¹⁶,
Samuela, aby mnie wywyższył.

⁵ Moi bracia wyszli mi naprzeciw,
piękni postawą i piękni wyglądem.
Chociaż postawni wzrostem, o bujnych włosach,
lecz nie w nich upodobał sobie Jahwe Bóg.

⁶ Ale posłał i zabrał mnie od trzody,
olejem świętym mnie namaścił.
Ustanowił mnie wodzem swego ludu
i przywódcą nad synami swego przymierza¹⁷

Ostatnie dwie czytelne linie tekstu (11-12) wydają się stanowić początek odrębnego utworu; oto ich przekład:

Pierwszy czyn bohaterski Dawida¹⁸,
gdy go namaścił prorok Boży.
Gdy ujrzałem Filistyna, urągającego...

Tekst dotyczy bezpośrednio walki Dawida z Goliatem, opisanej w 1 Sm 17. Midrasz miał zapewne podkreślić wiarę i ufność potomka Dawidowego, mesjasza. Połączenie obu utworów w wersji greckiej i syryjskiej wyjaśnia zagadkę nagłego przejścia od opisu namaszczenia do sceny z Filistynem. Jasne się też staje znaczenie „anioła” w wierszu 4: w tekście oryginalnym był nim prorok Samuel, którego przekład syryjski nazywa ogólniej „posłańcem” Bożym (*ma'lkā*).

Midraszowy charakter utworu sprawia, że można się w nim dopatrzeć aluzji także do innych tekstów biblijnych. Chodzi zwłaszcza o zapożyczenia obrazów czy poszczególnych zwrotów; tekst hebrajski pozwala odszukać ich źródła w kanonicznych pismach Starego Testamentu. I tak „bujne włosy” braci Dawida to szczegół zaczerpnięty z historii Absaloma (2 Sm 14, 26); namaszczenie świętym olejem wspomina mesjański Ps 88/89, 21; termin *ma'asê*, „czyny, dzieła”, spotykamy w mesjańskim Ps 44/45, 2. „Pan” (*'adôn*) jako imię Boga pojawia się w Ps 113/114, 7; Mal 3, 1; Syr 10, 7; 35(32), 22. „Gałęzie drzew” jako dopełnienie obrazu „gór” przypominają scenę opisaną w Ne 8, 15: święto Namiotów¹⁹

interpretacji z powodu ortografii: sufiksy zaimkowe mogą równie dobrze dotyczyć autora (1 os.), jak i Boga (3 os.).

¹⁶ Por. 1 Sm 16, 11 nn.; 2 Sm 7, 8.

¹⁷ Por. 1 Q H XVII, 8-9; PsSal 17, 15; Dz 3, 25.

¹⁸ Hebrajskie *thlt gbwrh*; por. Oz 1, 2.

¹⁹ Szerzej omawia aluzje słowne P. Skehan (*The Apocryphal Psalm 151*. „Catholic Biblical

Pod względem literackim Ps 151 w wersji oryginalnej stanowi starannie opracowaną całość²⁰ z wyraźnie zarysowaną inkluzją. Wiersze 1-2 znajdują odpowiedź w wierszach 5-6: ojciec ziemski uczynił Dawida pasterzem swoich owiec, Ojciec niebieski (por. Ps 2, 7) ustanowił go królem nad „synami przymierza” To ostatnie określenie, tak ważne w rozwoju mesjanizmu biblijnego, znajdzie dopełnienie w przepowiadaniu apostoelskim. Nie przypadkiem św. Piotr w swym kerygmacie odwoła się do proroka Samuela, dodając: „Wy jesteście synami proroków i przymierza, które Bóg zawarł z waszymi ojcami...” (Dz 3, 25).

PSALM 151 – EIN POETISCHER MIDRASCH ZUR GESCHICHTE DAVIDS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Artikel konzentriert sich auf den apokryphen Ps 151. Auf dem Hintergrund des im AT vorkommenden Phänomens der sog. „Historisierung” wurde zunächst die Herkunft dieses Werkes besprochen und danach seine Übersetzung aus der LXX (Grundlage für die syrische und die lateinische Übertragung) und aus dem Hebräischen zusammen mit einem kurzen Kommentar vorgestellt. In der hebräischen Fassung ist Ps 151 dank der Funde von Qumran bis in unsere Zeit überliefert worden. Durchgeführte Vergleiche beider Texte erlaubten die Schlußfolgerung, daß die hebräische Version von Ps 151 aus Qumran ursprünglicher ist als die anderen Übertragungen.

Übersetzt von Herbert Ulrich

Quarterly” 25:1963 s. 407-409).

²⁰ Zob. F. S e n. *El Salmo 151 merere anadirse al Salterio como obra maestra*. „Cultura biblica” (Segovia) 1972 s. 168-173.